

Říše tygra

Tygři mě fascinovali již od klukovských let. Tehdy jsme bydleli v Brně, ještě jsem ani nechodil do školy, když mi strýc ukazoval barevné obrázky ve svazcích Brehmova *Života zvířat*. Byla to vždycky svátost, na návštěvy u něho jsem se těšil už tři dny předem. Sám jsem ještě v těch knihách listovat nesměl, strýc si jich velmi považoval, a tak jsem seděl v křesle vedle něho a vždy si řekl, jaké zvíře bych rád viděl. Nalistoval obrázek, já se dychtivě díval a on mi vždycky k těm zvířatům něco povídal. Zpětně musím uznat, že na to, že byl stavitel a architekt, věděl o zvířatech hodně. Nejvíc času jsem vždy strávil prohlížením obrázků tygrů. Obě ty barevné přílohy si dodnes pamatuji naprosto přesně. Vítězně vztyčený tygr královský nad ulovenou antilopou nilgau a pak dvojice tygrů usurijských hasících žízeň v zasněžené tajze. Byly nádherné. Později jsem se dověděl, že jejich autor, německý malíř Wilhelm Kuhnert, byl také velký cestovatel a ke svým obrazům si dělal náčrtky v přírodě, nikoliv v zoo. Nebyl to lovec, ale stopoval zvířata v terénu, často velmi náročně, aby je dokázal zachytit v původním prostředí a přirozeném postoji či pohybu. Jeho obrazy pocházejí sice z konce devatenáctého nebo začátku dvacátého století, byly však ve své době i dlouho potom nedostižné. Když jsme se pak vrátili z návštěvy u strýce domů, otravoval jsem naše tak dlouho, aby mi o tygrech vyprávěli stále nové a nové příběhy, až to nakonec vzdali a něco si vymysleli. Určitě by z toho byla docela pěkná kniha.

Po přestěhování do Prahy jsem maminku stále přemlouval, aby se mnou šla do zoo. Byla tam se mnou třeba i dvakrát v týdnu a v neděli, když měl tatínek volno, jsme tam vyrazili potřetí. Před tygřími klecemi v domě šelem jsem strávil tolik času, že by to sečteno jistě vydalo na několik měsíců. Koncem války se v Praze na Letné usídlil cirkus Apollo, v němž vystupoval krotitel Vojtěch Trubka se svou proslulou skupinou tygrů. Už si ani nepamatuju, kolikrát jsem naše přemluvil, aby tam se mnou šli. Když jsem uměl číst, staly se pro mne doslova biblí knihy Dhana Gópála Mukerdžího *Lovec Ghond, Můj slon Káří, Za Káří v indické džungli, Vůdce stáda* a několik jeho povídek z indické džungle. V některých byly i nádherné barevné ilustrace Zdeňka Buriana. Nezapomenu například na tu, kde se tygr chystá k boji se dvěma levharty, nebo na jinou, kde dva tygři útočí na mahautu na slonu.

V dospělém věku jsem se spřátelil s vynikajícím zoologem dr. Vratislavem Mazákem, s nímž jsem také vystupoval v několika televizních besedách na pokračování, především o dinosaurech. Vráta měl neuvěřitelně široké rozpětí. Kromě dinosaurů byl odborníkem na předky dnešního člověka, na kytovce a především na velké kočkovité šelmy. O všech těchto skupinách napsal i několik knih. Spolu s australským zoologem C. P. Grovesem popsal například nový druh fosilního člověka *Homo er-*

gaster z východní Afriky. Jeho nejoblíbenější skupinou však byli tygři. Studoval je velmi zevrubně, zkoumal a přeměřoval jejich lebky a navštívil přitom depozitáře mnoha evropských muzeí. V roce 1968 popsal nový poddruh tygra, tygra indočínského (*Panthera tigris corbetti*), který se později ukázal být dokonce samostatným druhem. Hovorem o tygrech jsme spolu trávili dlouhé hodiny. Vráťa mě také zavedl do ateliéru Zdeňka Buriana, s nímž dlouhodobě spolupracoval a jehož dílo zkatalogizoval. Konečně jsem měl možnost poznat obdivovaného Mistra osobně. Byly to nádherné večery v přízemí jeho vilky v ulici Nad kolonií v Praze-Podolí. Slíbil mi dokonce, že až bude mít trochu víc času, jeden menší obraz tygra mi podle mého výběru namaluje. Měl jsem jej už vyhlédnutý, byla to barevná ilustrace k jedné z Mukerdzího knih. Tygr lidožrout sleduje přes říční zátoku vesnici, kterou se v noci chystá přepadnout. Obraz má v sobě úžasnou dynamiku a napětí. Umělec byl však stále tak zavalen prací, že se k tomu už nedostal. Pamatuji si na svou poslední návštěvu u něho. Dokončoval právě velký obraz moravského cestovatele Vladimíra Kozáka mezi jihoamerickými indiány kmene Héta, na poznání jejichž života se významně podílel. Na mnoha výpravách ho doprovázela i jeho sestra. Ta byla na obraze na Kozákovo přání v prvoplánové pozici, sám cestovatel, mnohem slavnější v cizině než u nás, přihlížel v pozadí. Na druhém stojanu visela již dokončená malba kronosaura pro zoologickou zahradu ve Dvoře Králové nad Labem. Nakonec jsem se však vysněného obrazu přece jen dočkal. Jako dárek k pětasedmdesátinám mi jej namaloval můj přítel akademický malíř Jirka Houska. Je to mistrná kopie. Jen sítiny ležící na břehu rozházal trochu jinak, aby bylo zřejmé, že nejde o falzum. Navíc je to plátno, Burianův originál je karton.

Tygr je fascinující šelma, která nikoho nemůže nechat chladným. Jeho krása, ladnost, elegance pohybů, odvaha, mrštnost a síla se staly symbolem moci. Pro civilizace jižní a východní Asie měl a mnohde dosud má zcela mimořádný význam. Někde se ho ani neodvažují nazvat pravým jménem, aby ho tím nepřivolali. Hovoří o něm jen jako o pánovi, vládci, svém předku, zakladateli rodu, králi, carovi tajgy. Je mu prokazována úcta jako ochránci vesnice. V Číně byl dokonce povýšen na božstvo a první čínští císařové ho prohlásili za svého praotce. Na čele má kresbu připomínající čínský znak, který značí *král*. Je ve státním znaku Malajsie i na jejich známkách. Tygr indický je národním zvířetem Indie a Bangladéše, tygr ussurijský Jižní Koreje. Tunguzové považují tygra téměř za boha a označují jej slovem božský nebo praděd. Mandžuoové nazývají tygra *Hu Lin*, což znamená *král*. Indická bohyně smrti Durga jezdí na černém tygru. Ve všech kulturách jihovýchodní Asie je tygr považován za krále zvířat. V celé této oblasti jsou také obyvatelé přesvědčení, že určití lidé mohou na sebe brát tygří podobu, podobně jako vlkodlaci v Evropě. Obvykle to jsou zlí čarodějové a lidožrouti.

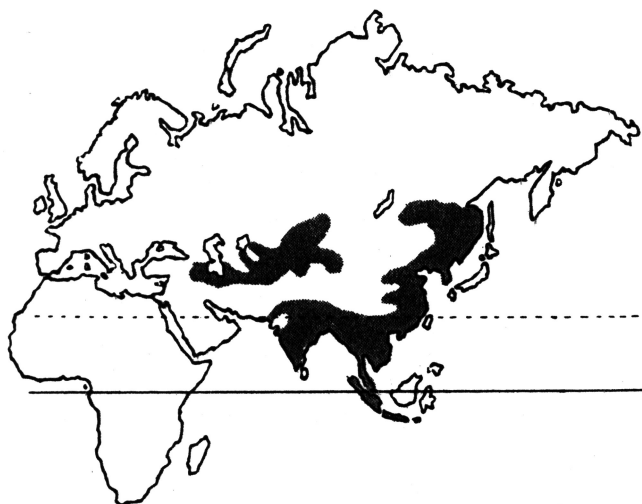
Dědičná říše tygra, území, na němž původně žil, je neuvěřitelně rozsáhlá. První tygři se objevili před více než třemi miliony let v močálovitých oblastech východní Číny a za tu dobu se v návaznosti na klimatické a ekologické podmínky začali z místa svého původu šířit na sever, na západ i na jih. Pronikli do mandžuské tajgy, do amursko-ussurijského kraje, do Koreje, na Kamčatku i vysoko na sever až

k sedmdesáté druhé rovnoběžce, kde jim za krutých zim nevadí ani vysoká sněhová pokrývka. Pravděpodobně se dostali i na Aljašku, a to v době, kdy byla s Asií spojena pevninským mostem v místech Beringovy úžiny. Německý paleontolog Joseph Gross považuje i obrovskou severoamerickou kočkovitou šelmu *Panthera atrox*, která žila ve svrchním pleistocénu asi před sto tisíci až deseti tisíci lety, za tygra a v roce 1996 ji přejmenoval na *Panthera tigris atrox*. Stejný je také jeho názor na jinou obrovskou prašelmu *Pantera fossilis*, žijící v Evropě asi před sedmi až šesti sty tisíci lety ve spodním pleistocénu. Po detailním rozboru došel k závěru, že kostry obou těchto zvířat jsou téměř nerozeznatelné od mohutného tygra *Panthera youngi*, žijícího v Číně ve středním pleistocénu zhruba před tři sta padesáti tisíci lety. S Grosselem krátce nato souhlasili další zoologové, o čemž svědčí i to, že novější rekonstrukce již tyto šelmy zobrazují s více či méně výraznými příčnými pruhy.

Tomu, že se druh *Pantera tigris atrox* rozšířil na severoamerickém kontinentu i dále k jihu, nasvědčuje také nález českých a slovenských speleologů v rozlehlém jeskynním systému K'oox Baal v Mexiku, publikovaný začátkem roku 2008. Podle této zprávy zde našli úplnou kostru mohutného čtyři metry dlouhého pravěkého tygra starou asi dvacet tisíc let. Byla celá pokryta slabou bílou vrstvou sintru, vznikajícího ve vápencových jeskyních, který ji ochránil před zničením. Fotografii perfektně zachovalé lebky této šelmy zveřejnila ČTK.

Tygři se rozšířili i do střední Asie, do Afghánistánu, Íránu, Iráku, Turecka, k deltě Dunaje a zřejmě ještě dál do Evropy. Někteří zoologové soudí, že mohli žít i v nilotické oblasti Afriky, v Súdánu, případně i jižněji, dokonce až v oblasti Viktoriina jezera. Tam všude totiž tehdy vládlo mnohem vlhčí klima, které dalo vznik četným močálům a džunglím, přirozenému biotopu tygrů. V této souvislosti je zajímavá informace, kterou uvádí doktor V. Mazák. V roce 1951 popsal indický zoolog Deraniyagala nový poddruh tygra, pocházejícího údajně z močálovitých oblastí jižního Súdánu, a nazval jej *Panthera tigris sudanensis*. Popis je založen na jediné tygří kůži, která mu byla nabídnuta v Káhiře a která se dost podobala kůži tygra turanského. Pokud by nějaký poddruh tygra kdysi pronikl do jižního Súdánu a tam v močálovitých oblastech, kde se na rozdíl od okolní přírody charakter prostředí nezměnil, přežíval, nemohl by to být nikdo jiný než právě tygr turanský. Tento popis je však většinou zpochybňován a původ oné kůže nelze prokázat.

Tygři osídlili Thajsko, Barmu, Indočínu, Malajsko i ostrovy Sumatru, Jávu, Bali a Borneo, kam pronikli v době, kdy tyto ostrovy byly spojeny s pevninskou jihovýchodní Asií v jediný celistvý Sundský poloostrov. Spojení s asijskou pevninou jim umožnilo dostat se i na Palawan, Sulawesi, do Japonska a na Sachalin. Je zajímavé, že do Indie, která se později v očích většiny lidí stala jejich hlavním domovem, pronikli relativně nedávno, asi před patnácti tisíci lety. Postupem doby se však se změnou klimatických a následně vegetačních podmínek původní říše tygra zužovala, takže nakonec z některých oblastí svého nejstaršího rozšíření zmizel úplně. Ještě v polovině devatenáctého století však Brehm píše, že tygři obývají obrovské území od Zakavkazska až po Tichý oceán. Pokud jde o životní prostředí, jsou tygři nesmírně adaptabilní. Dokážou se přizpůsobit tropickému klimatu, snesou však i kruté mra-

Areál rozšíření tygra počátkem dvacátého století (Podle Vratislava Mazáka)

zy do čtyřiceti stupňů pod nulou. Žijí ve vlhkých údolích tropických řek, v Himálaji však pronikají až do výšky čtyři tisíce tři sta metrů nad mořem.

Je jasné, že v tak rozsáhlém areálu a za tak rozdílných podmínek vytvořili tygři mnoho geografických forem. Jsou totiž na rozdíl od lvů velmi proměnliví jak ve velikosti, tak i pokud jde o stavbu lebky, zbarvení a hustotu srsti nebo šířku příčných pruhů.

Následující charakteristika různých forem recentních tygrů, to znamená těch současných nebo těch, kteří žili ještě ve dvacátém století, bude možná pro někoho trochu nudná, pro zasvěcenější čtenáře dávno známá. K pochopení významných změn v pohledu na taxonomii těchto šelem, k nimž nedávno došlo a k nimž se hned vrátíme, je však nezbytná.

Až donedávna se rozlišovalo devět poddruhů této šelmy. Následující údaje o jejich výskytu odpovídají časově první polovině dvacátého století. U všech platí, že jejich dnešní výskyt je v těchto oblastech již jen ostrůvkovitý, pokud dokonce některé již nevyhynuly.

Tygr jihočínský (*Panthera tigris amoyensis*) je z žijících tygrů vývojově nejstarší a ostatním poddruhům nejbližší. Ve volné přírodě se již zřejmě nevyskytuje, přežívají jen jedinci chovaní v zajetí. Žil v jižních a jihovýchodních oblastech Číny. Jde o menší formu s poměrně řídkými, zato však širšími pruhy.

Tygr usurijský (*Panthera tigris altaica*), nazývaný také sibiřský nebo amurský, je největším poddruhem tygra a současně největší kočkovitou šelmou současného světa. Jeho tělesná stavba je velmi robustní. Oblast jeho rozšíření pokrývala severovýchodní Čínu, Mandžusko, odkud zasahoval i na Sibiř, dále ruský Dálný východ, celou oblast Amuru a Ussuri, pohoří Velký a Malý Chingan i Sichote Alin a celou Koreu. Jeho zbarvení je světlejší než u ostatních tygrů, pruhy méně výrazné. Zimní srst je velmi hustá a dlouhá.

Tygr turanský (*Panthera tigris virgata*), nazývaný také kaspický, je dnes již zřej-

mě vyhubený. Byl velmi blízkým příbuzným předchozího, od něhož se oddělil relativně nedávno. Byl jen o málo menší, a byl tak druhou největší formou tygra. Byl rozšířený od východní Číny a západního Mongolska přes Afghánistán, Střední Asii, severní Írán až do východního a jihovýchodního Turecka. Pruhy, většinou nahnědlé, byly husté a úzké, typickým znakem bylo, že zdvojením nevytvářely protáhlá oka.

Tygr indický (*Panthera tigris tigris*), dříve nazývaný také bengálský nebo královský, je z tygrů nejnámější. Popsal ho Linné v roce 1758 pod původním jménem *Felis tigris*, aniž rozeznával jednotlivé poddruhy. Je to třetí největší poddruh, jenž žil v celé Přední Indii až po severozápadní Barmu. Pruhy nejsou příliš husté a často zdvojením vytvářejí takzvaná oka. Stejně jako u všech ostatních poddruhů tygra je dnes jeho výskyt v uváděné oblasti již jen ostrůvkovitý.

Tygr indočínský (*Panthera tigris corbetti*) je o něco menší než tygr indický. Podle údajů uváděných dr. V. Mazákem, který ho v roce 1968 popsal, se vykytuje v nejjihnější Číně, Zadní Indii a na Malajském poloostrově. Spolu s následujícími dvěma druhy patří k nejkrásnějším tygrům. Zbarvení je intenzivní s hustšími sytě černými pruhy.

Tygr malajský (*Panthera tigris jacksoni*) je od předchozího poddruhu vizuálně i morfologicky k nerozeznání. Byl od něj oddělen a v roce 2004 popsán jen na základě odlišné struktury DNA, což potvrdilo studium více než třiceti exemplářů. Vyskytuje se na jihu Malajského poloostrova, několik exemplářů žije i na jihu Thajska.

Tygr sumatránský (*Panthera tigris sumatrae*) je menší forma ze Sumatry. Zbarvení je sytě rudohnědé, četné příčné pruhy leskle černé. Jsou často zdvojené, případně rozštěpené do tří jazyků, a vytvářejí protáhlá oka. Samci mívají mohutné licousy a krátkou, přesto impozantní hřívu.

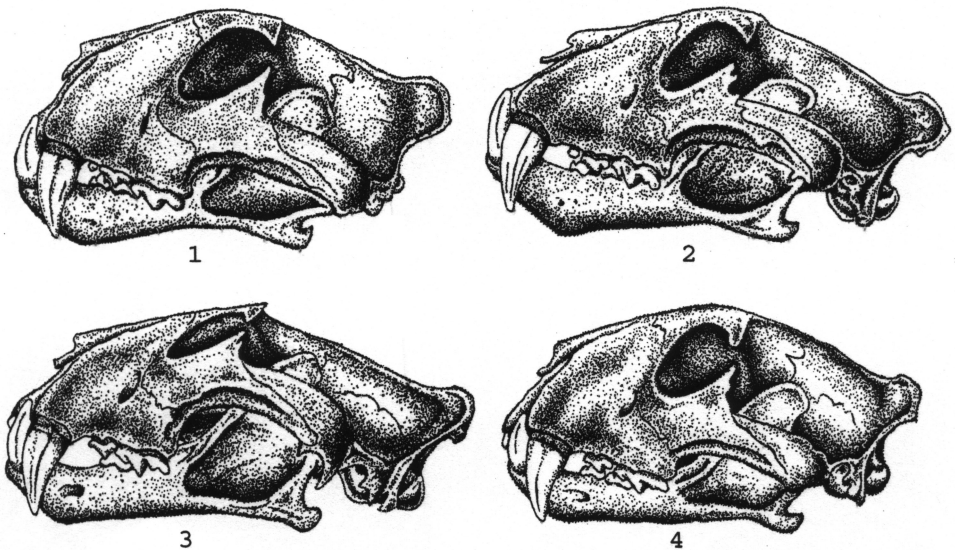
Tygr jávský (*Panthera tigris sondaica*) je rovněž již pravděpodobně vyhubený. Jako ostatní dvě ostrovní formy patřil k menším tygrům. Jak ukazuje jeho české druhové jméno, žil na ostrově Jáva. Vzhledově se od svého příbuzného na Sumatře dost lišil a nedávno se ukázalo, že jde nejen o poddruhy, ale o dva odlišné druhy. Ale nepředbíhejme. Tygr jávský byl stejně sytě zbarvený jako jeho sused, měl však mnohem užší, zato však hustší pruhy.

Tygr balijský (*Panthera tigris balica*) žil na ostrově Bali a byl ze všech tygrů nejmenší. Vzhledem k malé rozloze ostrova byl z uvedených devíti poddruhů vyhuben nejdříve, a to zřejmě již koncem první poloviny dvacátého století. Základní zbarvení mělo zhruba stejný tón jako u obou předchozích ostrovních forem, typ pruhování se více podobal tygru sumatránskému než jávskému.

Až do roku 2010 se uvedená zoologická systematika žijících tygrů zdála celkem stabilizovaná a nesporná. Pak však přišla série nečekaných překvapení. Začalo to v roce 2006 publikací taxonomické revize tygrů jihovýchodní Asie autorů J. H. Mazáka a C. P. Grovese. Když jsem dostal do ruky separát této práce, zarazilo mě jméno prvního z autorů. Vráta Mazák zemřel předčasně v roce 1987 ve věku padesáti let. Že by jeho syn Jan? Trochu jsem zapátral a záhy jsem byl vyvedený z omylu. Pod

pseudonymem J. H. Mazák se skrýval významný čínský zoolog ze Šanghajského muzea přírodních věd, který na počest zesnulého Vratislava Mazáka převzal jeho příjmení a pokračoval v jím započaté práci. Druhý autor byl dlouholetý Vráťův spolupracovník z Austrálie. Oba převzali rozpracovaný materiál z Vráťovy pozůstalosti, především údaje o měření charakteristik velké série tygřích lebek, a rozšířili je o nová data a srovnávací studie. Na základě provedené analýzy došli ve své dvacetistránkové práci k jednoznačnému závěru. Tygr sumatránský je absolutně (na sto procent) odlišný od tygra indočínského a tygr jávský je stejně tak absolutně odlišný od obou předchozích. Z toho plyne, že nemůže jít o poddruhy, ale jedná se o tři zcela samostatné druhy. Naproti tomu je tygr balijský bližší tygru jávskému, takže je definován jako jeho poddruh.

V roce 2009 publikovala skupina vědců vedená C. A. Driscollem výsledky analýzy dvaceti vzorků mitochondriální DNA tygra turanského, získaných výzkumníky Oxfordské univerzity z různých muzeí v Evropě i Asii, a porovnávala je se vzorky DNA tygra ussurijského. Dospěla k závěru, že se liší pouze v jediném písmenu genetického kódu a jsou zcela odlišné od ostatních poddruhů tygrů. Britští vědci prohlásili, že oba tyto tygři jsou téměř totožní a vzhledem ke své odlišnosti od ostatních tvoří samostatný druh. Zhruba před deseti tisíci lety kolonizoval zřejmě jejich společný předek Střední Asii, kam přišel koridorem Hedvábné stezky z východní Číny, a odtud se následně rozšířil přes Sibiř až do oblasti amursko-ussurijské. Později došlo k izolaci východní a západní populace a vzniku dvou poddruhů. Výzkumníci také navrhli možnost zpětného vyšlechtění vyhynulého tygra turanského z jeho ussurijského bratrance.

Rozdíl ve stavbě lebek tygrů jihovýchodní Asie. (1) tygr indočínský, (2) tygr sumatránský, (3) tygr jávský, (4) tygr balijský (podle J. H. Mazáka a C. P. Grovese)